

Finanse

Finansowanie działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych

Przykład województwa łódzkiego

Marta Baraniak

Finansowanie działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych

Przykład województwa łódzkiego

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Finanse

Finansowanie działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych

Przykład województwa łódzkiego

Marta Baraniak

Marta Baraniak – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania
Katedra Zarządzania Finansami Przedsiębiorstwa, 90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENT

Justyna Franc-Dąbrowska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Renata Faron-Radzka

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/sacura2015

© Copyright by Marta Baraniak, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09502.19.0.M

Ark. wyd. 11,0; ark. druk. 13,125

ISBN 978-83-8142-895-8

e-ISBN 978-83-8142-896-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Ekonomiczne aspekty funkcjonowania gospodarstw rolnych w Polsce	13
1.1. Pojęcie gospodarstwa rolnego	14
1.2. Szczególne obowiązki administracyjne gospodarstw rolnych	17
1.3. Obciążenia fiskalno-ubezpieczeniowe gospodarstw rolnych	20
1.4. Bariery w pozyskiwaniu finansowania przez rolników	31
1.5. Podsumowanie	34
Rozdział 2	
Źródła finansowania działalności innowacyjnej w rolnictwie	37
2.1. Działalność innowacyjna gospodarstw rolnych	38
2.2. Ryzyko działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych	40
2.3. Podstawowe źródła finansowania działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych	48
2.3.1. Samofinansowanie	49
2.3.2. Kredyty bankowe	54
2.3.3. Fundusze europejskie	63
2.3.3.1. Dopłaty bezpośrednie	65
2.3.3.2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020	68
2.4. Podsumowanie	79
Rozdział 3	
Alternatywne formy wspierania działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych	81
3.1. Alternatywne źródła finansowania działalności innowacyjnej	82
3.1.1. Leasing maszyn i urządzeń rolniczych	82
3.1.2. Pożyczka leasingowa	86
3.1.3. Finansowanie fabryczne	89
3.2. Instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie	91
3.3. Znaczenie instytucji niefinansowych w finansowaniu działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych	106
3.4. Podsumowanie	109

Rozdział 4

Uwarunkowania wyboru źródeł finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych województwa łódzkiego. Wyniki badań własnych	111
4.1. Metodyka przeprowadzonych badań empirycznych	112
4.1.1. Cele i zakres badań własnych	112
4.1.2. Metodyka FADN	113
4.1.3. Uzasadnienie doboru próby indywidualnych gospodarstw rolnych	115
4.1.4. Projektowanie kwestionariusza wywiadu	118
4.1.5. Charakterystyka zastosowanych metod ilościowych	119
4.2. Charakterystyka indywidualnych gospodarstw rolnych	126
4.3. Finansowe aspekty działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych	138
4.3.1. Bariery finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych	146
4.3.2. Instrumenty kontroli ryzyka stosowane w indywidualnych gospodarstwach rolnych	150
4.4. Wpływ zmiennych strukturalnych gospodarstwa na finansowanie działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych	154
4.5. Indywidualne cechy rolnika a finansowanie działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych	166
4.6. Podsumowanie	170
Zakończenie	173
Bibliografia	181
Publikacje książkowe	181
Akty prawne	195
Źródła internetowe	196
Aneks	199

Wstęp

Indywidualne gospodarstwa rolne – podobnie jak inne jednostki gospodarcze – muszą być efektywnie zarządzane. W celu zapewnienia sobie przewagi konkurencyjnej na rynku nie wystarczy, aby tylko sprawnie działały czy podejmowały działania inwestycyjne. Dzieje się tak dlatego, że we współczesnej gospodarce coraz większe znaczenie w rozwoju gospodarstw rolnych odgrywają rozmaite innowacje.

Innowacyjność w sektorze agrarnym musi uwzględniać jego specyficzne cechy, m.in. biologiczny i przestrzenny charakter produkcji. Działalność rolnicza, jak żadna inna, jest zdeterminowana ryzykiem wynikającym ze zmiennych warunków atmosferycznych, szkodników i chorób oraz fluktuacji cen produktów rolnych. Dlatego też wszelkie inicjatywy innowacyjne, które podejmują rolnicy, charakteryzuje znacznie większe ryzyko niepowodzenia niż w innych sektorach gospodarki.

Budowa przewagi konkurencyjnej podmiotów rolnych poprzez podwyższenie stopnia innowacyjności nie jest możliwa bez kapitału, który zapewni finansowanie całego procesu innowacyjnego. Literatura przedmiotu dostarcza informacji na temat podstawowych form finansowania stosowanych przez gospodarstwa rolne. Do najczęściej wykorzystywanych zalicza się środki własne, a w dalszej kolejności fundusze europejskie oraz kredyty bankowe (ich kolejność jest różna i zależy m.in. zarówno od celu finansowania, jak również próby badawczej). Może zadziwiać nieduże zróżnicowanie struktury kapitałowej gospodarstw rolnych, gdyż rynek finansowy oferuje wiele produktów dedykowanych sektorowi agrarnemu, np.: leasing operacyjny, pożyczka leasingowa czy finansowanie fabryczne.

Dodatkowym ułatwieniem dla rolników jest dostosowanie spłaty kapitału do cyklu produkcyjnego zachodzącego w gospodarstwie. Literatura przedmiotu koncentruje się zwykle na badaniu stopnia wykorzystania przez podmioty rolne konkretnych instrumentów finansowych z pominięciem całej struktury kapitału. Analizy te nie wskazują jednoznacznie na przyczynę niewielkiego zróżnicowania struktury kapitałowej, nie poruszają również problemu okoliczności wyboru poszczególnych źródeł finansowania, zwłaszcza w aspekcie prowadzonej działalności innowacyjnej. Problem finansowania procesu innowacyjnego w podmiotach rolnych jest istotny, ponieważ główną barierę podczas wdrażania nowatorskich procesów w sektorze agrarnym, na którą wskazują badania, stanowi właśnie dostęp do kapitału.

Niniejsze opracowanie nie tylko podejmuje próbę wypełnienia luki badawczej w tym obszarze, ale także uzupełni dotychczas przeprowadzone badania w zakresie innowacyjności indywidualnych gospodarstw rolnych. W pracy dokonano identyfikacji czynników finansowania działalności innowacyjnej. Ponadto monografia jest próbą poszerzenia wiedzy z zakresu teorii hierarchizującej źródła pozyskiwania środków kapitałowych, którą sformułowali Stewart Clay Myers i Nicolas Sergio Majluf. Zgodnie z tą koncepcją wszelkie przedsięwzięcia w sektorze agrarnym są realizowane w pierwszej kolejności dzięki funduszom wewnętrznym, a dopiero potem ze środków pozyskanych z kredytów. Dzięki takiemu podejściu niniejsza praca będzie nie tylko wpisywać się w ciąg analiz działalności rolniczej i innowacyjnej, ale przede wszystkim włączy się w ogólnoswiatowy nurt rozważań nad strukturą finansowania podmiotów rolnych.

Podstawowym celem pracy jest identyfikacja determinant wyboru źródeł finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych województwa łódzkiego.

W realizacji celu głównego jest niezbędne osiągnięcie następujących celów pomocniczych:

- określenie uwarunkowań oraz rodzajów źródeł finansowania działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych;
- diagnoza stanu innowacyjności indywidualnych podmiotów rolnych;
- identyfikacja źródeł finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wiedzy osób zarządzających w tym zakresie.

W literaturze zagranicznej zwrócono uwagę na fakt, że w sektorze agrarnym prowadzenie działalności innowacyjnej najczęściej jest uwarunkowane następującymi zmiennymi: wielkość ekonomiczna, typ gospodarstwa, a także wiek i wykształcenie rolnika. Udowodniono, że większe gospodarstwa rolne lub gospodarstwa produkujące na rynki heterogeniczne wcześniej wdrażają innowacje. Tym samym typ oraz wielkość podmiotu rolnego stanowią główne czynniki determinujące innowacje produktowe i procesowe. Wykazano również, że młodszy rolnicy, którzy zarządzają gospodarstwami o większej produktywności, są bardziej skłonni do podejmowania innowacyjnych przedsięwzięć.

Analiza polskich tekstów poświęconych kwestii finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych potwierdza niewielką różnorodność takich źródeł. Okazuje się, że tylko nieliczne badania zajmują się zagadnieniem finansowym związanym z innowacyjną działalnością podmiotów rolnych. Trzeba podkreślić, że jeżeli zakres prac badawczych poświęconych innowacyjności poruszał kwestię finansowania, to jego struktura w obszarze działalności innowacyjnej pokrywała się ze strukturą finansowania działalności inwestycyjnej. W większości opracowań wybór instrumentów finansowych determinowano następującymi zmiennymi strukturalnymi gospodarstwa rolnego: wielkość ekonomiczna, typ gospodarstwa, powierzchnia gruntów.

Na podstawie wniosków wypływających zarówno z prac polskich autorów, jak i zagranicznych postanowiono poszerzyć zakres zmiennych strukturalnych, które określają czynniki finansowania innowacji gospodarstw rolnych. Ostatecznie uwzględniono: wielkość ekonomiczną, typ gospodarstwa, system rozliczania z podatku VAT, wielkość dochodów, nakłady na innowacje oraz różnorodność wydatków. Warto podkreślić, że wybór źródeł finansowania uzależniono od indywidualnych cech rolnika: wieku, doświadczenia (czasu prowadzenia gospodarstwa rolnego) oraz wykształcenia. Proponowana koncepcja badania nawiązuje zatem do dotychczas przeprowadzanych analiz i jednocześnie wprowadza nowy, szerszy zakres obserwacji. Dzięki temu będzie możliwe porównanie uzyskanych wyników z poprzednimi rezultatami, a także poszerzenie wiedzy na temat determinant finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych.

W odniesieniu do celu głównego opracowania, a także do argumentów zebranych na podstawie lektury przywołanych prac badawczych sformułowano hipotezę główną, która brzmi: *Różnorodność źródeł finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych jest determinowana zmiennymi strukturalnymi gospodarstwa.*

Trzeba podkreślić, że w niniejszej pracy – ze względu na specyfikę przeprowadzanych obserwacji oraz powiązanie finansowania z działalnością innowacyjną – rozszerzono obszar badań, a także sformułowano następujące hipotezy pomocnicze:

- Hipoteza 1.: Stopień innowacyjności indywidualnych gospodarstw rolnych wzrasta wraz z ich wielkością ekonomiczną.
- Hipoteza 2.: Różnorodność wydatków na działalność innowacyjną determinuje wybór źródeł finansowania przez indywidualne gospodarstwa rolne.
- Hipoteza 3.: Indywidualne cechy rolnika istotnie wpływają na wybór źródeł finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych.

Trudności w dostępie do danych statystycznych w zakresie innowacyjności rolnictwa stanowią kluczowy problem w realizacji celów określonych w monografii. Instytucje takie jak Główny Urząd Statystyczny (GUS) czy Sieć Danych Rachunkowych Gospodarstw Rolnych (Farm Accountancy Data Network, czyli FADN) nie gromadzą danych na temat działań innowacyjnych prowadzonych przez gospodarstwa rolne, co znacznie utrudnia opracowanie zjawiska. Z tego też powodu analizy przedstawione w niniejszej monografii są wynikiem badań empirycznych.

W zaprezentowanym opracowaniu wykorzystano zarówno wnioski płynące z analiz dokonanych przez autorkę, jak i niepublikowane dane FADN, pochodzące z raportów indywidualnych wybranej grupy podmiotów rolnych. Wywiady kwestionariuszowe, zrealizowane techniką PAPI, wykonano na terenie województwa łódzkiego, bazując na materiale źródłowym pochodzącym z indywidualnych gospodarstw rolnych, które udostępniają swoje dane rachunkowe w ramach systemu FADN. Warto podkreślić, że dobór podmiotów przywołanych w niniejszej monografii był celowy. Badaniem zostały objęte wyłącznie gospodarstwa o wielkości

ekonomicznej przekraczającej 25 tys. euro, o profilu produkcji roślinnej, zwierzęcej oraz mieszanej. Po przeprowadzeniu wywiadów otrzymano 150 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy, których wyniki zostały poddane gruntownej analizie statystycznej.

Informacje pozyskane w drodze wywiadów kwestionariuszowych poszerzono o dane ilościowe z raportów indywidualnych podmiotów uczestniczących w badaniu. Na ich podstawie była możliwa szersza analiza działalności innowacyjnej gospodarstwa rolnego. Zróżnicowanie zgromadzonych danych zarówno jakościowych, jak i ilościowych umożliwiło stworzenie modelu różnorodności źródeł finansowania działalności innowacyjnej badanych indywidualnych gospodarstw rolnych.

W celu weryfikacji sformułowanych hipotez zastosowano podstawowe metody statystyczne i ekonometryczne, w tym miary statystyki opisowej, siły związku (współczynnik V-Cramera z testem chi-kwadrat Pearsona), korelacji (współczynnik korelacji rang Spearmana) oraz testy istotności różnic (m.in. test U Manna-Whitneya i analiza wariancji ANOVA), modele regresji liniowej i logistycznej. Wykorzystane narzędzia pozwoliły na identyfikację podstawowych czynników determinujących dobór źródeł finansowania działalności innowacyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych.

Niniejsza monografia ma charakter teoretyczno-empiryczny. Kolejne rozdziały pracy podporządkowano celom, które określono już we wstępie. Na strukturę publikacji składają się: wstęp, trzy rozdziały teoretyczne (stanowiące przegląd literatury krajowej i zagranicznej w zakresie funkcjonowania gospodarstw rolnych w Polsce, a także źródeł finansowania innowacji) i jeden rozdział empiryczny (będący analizą wyników badania kwestionariuszowego oraz raportów indywidualnych), a także zakończenie.

W rozdziale pierwszym, wprowadzającym w tematykę badawczą, podjęto próbę zaprezentowania wybranych cech szczególnych charakteryzujących gospodarstwa rolne w Polsce. Omówiono specjalne rejestry rolnicze, którym podlegają krajowe podmioty rolne. Uwagę poświęcono również podstawowym obciążeniom fiskalnym oraz obowiązkowym i dobrowolnym instrumentom ubezpieczeniowym w sektorze agrarnym. W tej części pracy poruszono także kwestię trudności w pozyskiwaniu środków kapitałowych przez rolników, uwzględniając przyczyny tego zjawiska. Identyfikacja ograniczeń w dostępie do kapitału stanowi wstęp do rozważań na temat oferowanych przez rynek instrumentów finansowania działalności innowacyjnej gospodarstw rolnych.

Rozdział drugi rozpoczyna się od teoretycznego ujęcia działań innowacyjnych, a także przywołuje terminy: *innowacja* i *innowacja rolnicza*. Następnie autorka dokonuje identyfikacji ryzyka związanego z prowadzeniem innowacyjnych przedsięwzięć w rolnictwie. Zasadniczą częścią rozdziału jest omówienie trzech podstawowych, najczęściej wykorzystywanych przez rolników, źródeł finansowania (środków własnych, kredytów bankowych i funduszy europejskich). Szczegółowy

opis instrumentów został wzbogacony o analizę rynkową dochodowości gospodarstw rolnych, ich zadłużenia oraz realizacji funduszy europejskich w perspektywie finansowania w latach 2014–2020.

W rozdziale trzecim zostały scharakteryzowane alternatywne instrumenty finansowe, możliwe do wykorzystania przez rolników do sfinansowania działalności innowacyjnej, w tym: leasing, pożyczka leasingowa czy finansowanie fabryczne. W tej części porównano również – z perspektywy rolnika – podstawowe instrumenty finansowania zagranicznego. Autorka, uwzględniając ryzyko występujące w sektorze agrarnym (temu zagadnieniu poświęcono drugi rozdział niniejszej monografii), przedstawiła również instrumenty ograniczające skutki potencjalnych zagrożeń. Tę część pracy wieńczą rozważania na temat roli instytucji niefinansowych w pozyskiwaniu środków na działalność innowacyjną polskich gospodarstw rolnych.

Rozdział czwarty, kluczowy dla niniejszej pracy, zawiera empiryczną weryfikację przyjętych hipotez. Na początku tej części monografii omówiono metodykę przeprowadzonych badań, uwzględniając dobór podmiotów rolnych i projektowanie kwestionariusza wywiadu. Główny fragment rozdziału zawiera wyniki własnych badań kwestionariuszowych, przeprowadzonych wśród indywidualnych gospodarstw rolnych województwa łódzkiego. W tej części pracy dokonano charakterystyki analizowanych podmiotów rolnych oraz prowadzonej przez nich działalności innowacyjnej. Na podstawie otrzymanych wyników poddano ocenie strukturę finansowania procesu innowacyjnego, a także wskazano trudności z tego wynikające.

Przeprowadzono również analizę statystyczną i ekonometryczną, mającą na celu identyfikację podstawowych czynników warunkujących dobór źródeł pozyskiwania środków kapitałowych na prowadzenie działań innowacyjnych.

W zakończeniu przedstawiono najważniejsze wnioski i rekomendacje płynące z rozważań teoretycznych i przeprowadzonych analiz empirycznych. Ponadto odniesiono się do ograniczeń zastosowanych w przywołanych omówieniach, a także sformułowano wnioski dotyczące dalszych perspektyw badawczych.

Pragnę bardzo serdecznie podziękować Panu Profesorowi Jakubowi Marszałkowi oraz Pani Doktor Dorocie Starzyńskiej za zaangażowanie i merytoryczną pomoc w trakcie tworzenia pracy. Składam również wyrazy podziękowania za ofiarowany mi czas i cenne wskazówki na ręce Pani Profesor Danuty Zawadzkiej oraz Pana Profesora Jerzego Węclawskiego. Osobne słowa podziękowania kieruję do Pani Profesor Justyny Franc-Dąbrowskiej za podjęty trud recenzowania, wnikliwe spostrzeżenia i uwagi umożliwiające udoskonalenie ostatecznego kształtu mojej pracy naukowej.

Monografię dedykuję moim Rodzicom, a jednocześnie składam im wyrazy wdzięczności za wsparcie, jakim darzyli mnie w trakcie tworzenia niniejszej pracy.

Rozdział 1

Ekonomiczne aspekty funkcjonowania gospodarstw rolnych w Polsce

Status prawny gospodarstw rolnych wywołuje wiele dyskusji. Dzieje się tak, dlatego, że polskie akty prawne nie są jednorodne w zakresie definiowania podmiotów prowadzących taką działalność. Wszystko to skutkuje różnymi komplikacjami w zakresie czynności administracyjnych. Gospodarstwa rolne są szczególnymi strukturami, realizującymi działalność rolniczą bez konieczności jej rejestrowania. Podstawową ewidencją (głównie dla celów pozyskiwania funduszy unijnych) kieruje Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Gospodarstwa rolne są zwolnione z obowiązku prowadzenia rachunkowości, chociażby w uproszczonej formie, z rozliczania się z podatku dochodowego, a także z należności podatkowej od towarów i usług. Jedną z podstawowych form fiskalizacji działalności tego typu podmiotów jest podatek rolny, z którego – podlegające mu podmioty – w określonych przypadkach mogą być również zwolnione. Kolejną kwestię podjętą w dyskusji stanowią – ze względu na ich wysokość – rolnicze ubezpieczenia społeczne, koordynowane przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS).

Podczas dokonywania ostatecznej oceny ekonomicznego statusu gospodarstw rolnych należy jednak wziąć pod uwagę także szczególny charakter prowadzonej działalności, który przeważnie jest uzależniony od czynników niezależnych od producenta rolnego. Ponadto trzeba pamiętać, że rolnictwo zapewnia samowystarczalność żywnościową w gospodarce narodowej, a także stanowi bazę dla wielu sektorów, w tym przemysłu rolno-spożywczego oraz energetycznego. Dlatego też końcowa opinia na temat ekonomicznych bonifikat polskiego rolnictwa powinna uwzględniać jego znaczenie dla całej krajowej gospodarki.

1.1. Pojęcie gospodarstwa rolnego

Pojęcie *gospodarstwa rolnego*, funkcjonujące w ustawodawstwie polskim, jest zagadnieniem złożonym i niezwykle kontrowersyjnym ze względu na niejednorodną regulację prawną. W literaturze można odnaleźć wiele dyskusji, które sprowadzają się do jednoznacznej opinii, że ustawowa regulacja pojęcia *gospodarstwa rolnego* jest jedynie dostosowaniem terminologii do celów polityki rolnej¹.

Obowiązującą regulacją prawną w odniesieniu do podmiotów rolnych stanowi art. 23 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z którym „podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne”². Konstytucja nie definiuje jednak gospodarstwa rolnego, a wskazane w tym dokumencie normy mają charakter ogólny. Jednak w przyszłości zostaną one doprecyzowane przez ustawodawcę³.

Należy – co sugeruje dokument przywołany powyżej – zwrócić uwagę na szczególnie charakter gospodarstwa rodzinnego. Łączy ono cechy podmiotowe (familijne) z elementami przedmiotowymi (gospodarstwo). Ten typ działalności zapewnia utrzymanie rolnikowi i jego bliskim, a ponadto opiera ich funkcjonowanie zarówno na pracy własnej, jak i członków rodziny⁴. Warto uzmysłowić sobie, że gospodarstwa rolne często mają charakter wielopokoleniowy.

Uszczegółowienie art. 23 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wprowadza Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 roku o kształtowaniu ustroju rolnego, określająca konstrukcję prawną rodzinnego gospodarstwa rolnego, a także charakteryzująca jego status w obrocie nieruchomości rolnymi. Przywołany dokument określa czynniki decydujące o tym, kiedy mamy do czynienia z rodzinną działalnością rolną. Zgodnie z definicją mianem *gospodarstwa rodzinnego* określa się⁵ gospodarstwo prowadzone przez rolnika indywidualnego, którego łączna powierzchnia użytków rolnych nie jest większa niż 300 ha.

Warto podkreślić, że hasło to jednak nie zawiera żadnych odniesień do rodzinnego charakteru gospodarstwa, a jedynie odnosi się do zdefiniowania pojęcia *rolnika indywidualnego*, za którego uważa się:

osobę fizyczną będącą właścicielem, użytkownikiem wieczystym, samoistnym posiadaczem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych, których łączna powierzchnia użytków rolnych nie przekracza 300 ha, posiadającą kwalifikacje rolnicze oraz co najmniej od 5 lat zamieszkałą w gminie, na

- 1 S. Prutis, *Status prawny rodzinnego gospodarstwa rolnego w polskim prawie rolnym (ocena stanu regulacji)*, [w:] P. Litwiniuk (red.), *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, MRIRW, FAPA, Warszawa 2015, s. 13.
- 2 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
- 3 D. Puślecki, *Prawne pojęcie gospodarstwa rodzinnego*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2016, t. 18, z. 2, s. 218.
- 4 P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Liber, Warszawa 2000, s. 36.
- 5 Art. 5, Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2003 r. Nr 64, poz. 592).

obszarze której jest położona jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego i prowadzącą przez ten okres osobiście to gospodarstwo⁶.

Formułowanie przepisów w taki sposób, jak sugerują to powyższe definicje, zdaniem Damiana Puśleckiego, świadczy o dostosowaniu terminologii do celów polityki rolnej⁷. Tak właśnie było z wprowadzeniem pojęcia *gospodarstwa rodzinnego*, które ściśle wiąże się z obrotem nieruchomościami rolnymi⁸. Zapis ten miał zwiększyć możliwości zakupu gruntów przez rolników o zbyt małym obszarze użytków rolnych. Z powodu niewielkiej podaży gruntów przeznaczonych na sprzedaż, a także z racji ich wysokich cen uznano, że zasada wydzielenia gospodarstw rodzinnych pozwoli wzmocnić potencjał produkcyjny większej liczbie gospodarstw rolnych, zwłaszcza w odniesieniu do gruntów z zasobu Skarbu Państwa⁹.

Jedynie w teorii regulacja prawna odnosi się do terminu *rodzinne gospodarstwo rolne*, ponieważ wszystkie przesłanki podmiotowe w niej uwzględnione dotyczą pojedynczej osoby fizycznej prowadzącej gospodarstwo (kwalifikacje rolnicze, zameldowanie oraz osobiste prowadzenie gospodarstwa). Wynika to ze szczególnej techniki legislacyjnej, polegającej na konstruowaniu hasła w sposób „kaskadowy”, czyli poprzez połączenie ze sobą dwóch odrębnych definicji. W tym przypadku scaleniu podlega element przedmiotowy, czyli termin *gospodarstwo rolne*, oraz element podmiotowy, tj. pojęcie termin *rolnik indywidualny*¹⁰. Zatem można stwierdzić, że wyjaśnienie zawarte w Ustawie o kształtowaniu rolnictwa jest w zasadzie definicją gospodarstwa indywidualnego, czyli prowadzonego jednoosobowo. W polskim ustawodawstwie nie istnieje akt prawny odzwierciedlający wzajemne relacje pomiędzy gospodarstwem rolnym, indywidualnym gospodarstwem rolnym a gospodarstwem rodzinnym. Stąd też w literaturze zauważyć można zamienne stosowanie tych pojęć, choć nie są one tożsame. Nie każde gospodarstwo indywidualne będzie gospodarstwem rodzinnym. Trzeba też pamiętać, że nadal występują podmioty rolne o innym statusie niż indywidualne, a także gospodarstwa stanowiące własność publiczną¹¹. Należy zauważyć ścisły związek między definicjami: *gospodarstwo indywidualne* a *gospodarstwo rodzinne*. Oba

6 *Ibidem*, art. 6 pkt 1.

7 D. Puślecki, *op. cit.*, s. 219.

8 Szerzej: A. Lichorowicz, *Instrumenty oddziaływania na strukturę gruntową Polski w ustawie z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*; „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, R. 13, z. 2, s. 387, s. 434; Z. Truskiewicz, *Przeniesienie własności nieruchomości rolnej w świetle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego (część I i II)*, „Rejent” 2003, nr 9, s. 48; E. Klat-Górska, *Ograniczenia w nabywaniu własności nieruchomości rolnych według ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Rejent” 2004, nr 5, s. 58.

9 A. Sikorska, *Dylematy w definiowaniu rodzinnych gospodarstw rolnych (na przykładzie Polski)*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2014, nr 4, s. 32.

10 P. Błajer, *Koncepcja prawna rolnika indywidualnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 215.

11 D. Puślecki, *op. cit.* s. 219–220.

pojęcia wzajemnie na siebie oddziałują¹², dlatego ich rozłączne rozpatrywanie może prowadzić do błędu w zrozumieniu istoty przywołanych haseł. Nie ma możliwości skonstruowania odrębnych przesłanek podmiotowych i przedmiotowych względem obu pojęć¹³.

Niestety, w polskich aktach prawnych można znaleźć wiele więcej podobnych nieścisłości w definiowaniu gospodarstwa rolnego. W myśl postanowień poszczególnych aktów prawnych mianem *gospodarstwa rolnego* określa się:

- a) grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego – według Kodeksu cywilnego¹⁴;
- b) każde gospodarstwo służące prowadzeniu działalności rolniczej – według Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników¹⁵;
- c) obszar gruntów o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, stanowiących własność lub znajdujących się w posiadaniu osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej, w tym spółki, nieposiadającej osobowości prawnej – według Ustawy o podatku rolnym¹⁶.

Podsumowując, brak poprawnej konstrukcji prawnej gospodarstwa rodzinnego nie stanowi przeszkody we wdrażaniu mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej (w tym płatności bezpośrednich), które są w ujednolicony sposób stosowane względem wszystkich gospodarstw rolnych¹⁷. Tym samym nie tworzy również bariery w prowadzeniu badań rolnictwa, gdyż metodyka europejska stosuje własne nazewnictwo oraz typologię gospodarstw rolnych, do których wprowadzenia – jako członkowie UE – jesteśmy zobowiązani. Dotyczy to metodyki badań FADN¹⁸ oraz GUS, których źródłem definicji gospodarstwa rolnego jest rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1166/2008 z dnia 19 listopada 2008 roku w sprawie badań struktury gospodarstw rolnych i badania metod produkcji rolnej, a także uchylające rozporządzenie Rady (EWG) nr 571/88, zgodnie z którym gospodarstwo rolne to „jednostka wyodrębniona pod względem technicznym i ekonomicznym, posiadająca odrębne kierownictwo (użytkownik lub zarządzający) i prowadząca działalność rolniczą”¹⁹.

12 E. Kowalewska, *Status prawny rodzinnych gospodarstw rolnych oraz ich znaczenie w rozwoju rolnictwa*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2018, t. 19, z. 7, cz. 3, s. 88.

13 B. Jeżyńska, *Współczesne funkcje gospodarstw rodzinnych. Zagadnienia prawne*, Opinie i Ekspertyzy OE-214, Kancelaria Senatu, Warszawa 2014, s. 4.

14 Art. 55, Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

15 Art. 6 ust. 4, Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 2017 r., poz. 2336).

16 Art. 2. ust. 1, Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1892).

17 S. Prutis, *op. cit.*, s. 22–23.

18 Unijny system danych rachunkowych gospodarstw rolnych Farm Accountancy Data Network (FADN). System ten został szerzej omówiony w rozdziale czwartym.

19 Art. 2, Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1166/2008 z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie badań struktury gospodarstw rolnych i badania metod produkcji rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (EWG) nr 571/88 (Dz. Urz. UE L 321 z 1.12.2008, s. 14–34).